

Prugberger Tamás¹

Adalékok a jogállamiság fogalmának és funkciójának kialakulástörténeti és elméleti kérdéseire az aktuálpolitika mérlegén

I. A téma körbejárása

Mind a politológiai, mind a jogászai közfelfogás jogállamiság alatt azt érti, hogy az állam a működése során aláveti magát önkorlátozó jelleggel az általa elfogadott korábban megalkotott, valamint a részéről utóbb megalkotott tételes jogoknak. Tiszteletben tartja annak kialakult intézményrendszerét és saját funkciójának a folyamata során nem kíván attól eltérni. Ez az általánosan elfogadott meghatározás csak részben fedi a lényegét, mivel a diktatúrák is megalkotják a maguk tételes jogát, amelyet nemcsak megtartatnak, hanem maguk is követik. Védekezésükkel a III. Német Birodalom vezetői is azzal érveltek a Nürnbergi perben, hogy ők az általuk képviselt nemzetiszocialista jogot tiszteletben tartva és azt alkalmazva jártak el. Az embertelen és a bíróság által alkalmazott természetjogi elvekkel ellentétes embertelen túlkapásaikról azonban hallgattak. A bíróság ugyanis a védekezésükkel szemben értékelési nézőpontként a természetjogi elveknek megfelelően az ember veleszületett természetén alapuló erkölcsi eszmerendszer segítségével ítélte meg a felelősségre vont nemzetiszocialista politikusok ember-, és társadalomellenes magatartásainak az összességét.² Természetjogi megítélés nélkül, a természetjogot valóságos fenoménként el nem ismerő Hans Kelsen által kidolgozott pozitív jogi irányvonallal nem lehetett volna tetteiket mérlegre téve megfelelő ítéleteket meghozni, mivel bűnösségüket tagadva előadták, hogy felsőbb jogparancsnak megfelelően cselekedtek, és csak tételes jogi előírásokat hajtottak végre.³ Ebben a pozitív jog mindenhatóságát valló kelsen-felfogásban a jogállamiság hiányosan és csak formálisan van meghatározva.⁴

II. A jogállamiság fogalmának kialakulás-története

Hogy egy teljeskörű és tartalmilag is elfogadható meghatározáshoz jussunk, a kérdést történetiségében a „mos”, vagyis az erkölcs alapján kialakult szokás figyelembevételével szükséges megvizsgálni. A jogállamiság jelenléte az önkényeskedéssel szembeni fékező entitásként jogelméletileg nem tudatosulva és vallási köntösbe burkolva látenszen azóta létezett, amióta állami jellegű társadalmi, közösségi szerveződés és jogok mondható közösségi életet rendező szabályrendszer kialakult. A közösséget az ókorban irányító állami szervezet vezető nomenklatúrája a fáraótól, illetve a tyrannostól a hivatalnoki ranglétrán lefelé (Egyiptom és AsszírIA, Babilónia) az állami-közösségi élet irányítóit, valamint a közösségen belül kialakuló jogvitákat elbíró bírák túlkapásaival, önkényeskedő visszaéléseivel szemben fékező erőként jelent meg az erkölcs, valamint a jog forrásaként felruházott mitikus legfelső lényként, istenként tisztelt fenoméntól származó szabályrendszer. E szabályrendszert a

¹ Professor emeritus, Miskolci Egyetem, ÁJK

² Péteri Zoltán (1963): Gusztáv Radbruch és a relativista jogfilozófia néhány kérdése. In Szabó Imre (szerk.): Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletéről. Akadémiai Kiadó, 365-369.

³ Előző jegyzet

⁴ Hans Kelsen (1988.): Tiszta Jogtan (Ford. Bibó István); Peschka Vilmos: A modern jogfilozófia alapproblémái. (id.), Gondolat kiadó, Budapest, 38-55.

társadalom minden rétegének, úrnak és szolgának, vagyis a társadalmat/közösséget irányítóknak, a közösséget munkájukkal fenntartóknak, valamint a közösséget védő katonai rétegnek egyaránt be kellett tartania. Efölött, és hogy egyik közösségi réteg se önkényeskedhessen és társadalmi szerepével ne élhessen vissza, ennek őrzését a vallási hiedelmet fenntartó papság képviselte. De hogy a papi rend se tudjon kiváltságos helyzetével visszaélni, arra a világi hatalmi rend ügyelt, amely a vallási papi renddel együtt a legfőbb mozdulatlan mozgató szuperhatalmától tartva, fikcióként alávetette magát annak a misztikusnak elképzelt jogforrási orákulumnak, amely évszázadok, sőt évezredek során formálódott meg, alakult ki az egyes ókori, majd közép-, és koraujkori államilag szervezett közösségeken belül.

Ez a vallási alapon megnyilvánuló hatalom, és e hatalomból származó önkénymérséklési jelenség nemcsak a közel-kelet despotikusnak jellemzett nagy folyammenti (Tigris, Eufrátész, Nílus) birodalmaiban mutatkozott meg, hanem a görög városállamokban, és az ősi, valamint a világhatalommá fejlődött Római Birodalomban is. Rómában a világhatalom túlkapasait, önkényét mérsékelni a „pontifex maximus” és az alája tartozó papi rendek (haruspexek, stb.) voltak hivatottak. Minthogy Róma a kiterjedésénél és nagy államszervezeti méreteinél fogva bonyolult tagozódású hierarchikus társadalommá vált, a vallási kötöttség és ellenőrzés is erősebben jelentkezett, mint a családiasabb, emberközelibb jellegű görög városállamokban, ahol a római praktikus államszervezési mentalitással szemben a filozófiai elmélyülés és szemlélet erőteljesebben jelent meg. Ennélfogva a társadalmi szerveződés is emberközelibb és demokratikusabb volt a rómainál, ami a periklészi demokráciában csúcsonyosodott ki. Ennélfogva a vallási mitikus megkötöttség is sokkal liberálisabb volt, ami elvezetett odáig, hogy az Olympos isteneit is felruházták az emberre jellemző gyarlóságokkal, sőt egyes irányzatok eljutottak egészen az ateizmusig is (pl. Hérakleitos). Az emberközeli szerveződésű városállami társadalomban megvolt az önkorlátozás és nem volt szükség quasi jogállamisági intézményekhez hasonló mitikus fékeket a társadalom gépezetébe beiktatni. Erre csak azt követően lett szükség, amikor megjelent és kialakult Nagy Sándorral a görög/macedón birodalmi szerveződés, amelyet felváltott a római uralom, amely a görög társadalmat és kultúrát betagotha a Római Birodalom keretei közé. E kettős birodalmi szerveződés hatására a görög/macedón társadalom közfelfogásában a római felfogáshoz hasonlóan megerősödött a vallási alapú quasi jogállamisági fék, amely azonban a Római Birodalom keleti felén nem hatott olyan erősen, mint a nyugati felén, éppen a fenti okok következtében.

Míg a Római Birodalom nyugati részében a sokistenhitű, majd az azt felváltó egyistenhitű államvallás erősebb befolyást gyakorolt a világi hatalomra és jogi életre, addig a keleti részében a világi hatalom uralja még ma is bizonyos fokig a vallási intézményeket, amely a bizánci (újrómai) társadalomirányításon keresztül „cezaropapizmussá” alakult a középkorban. Ez a keleti (ortodox) kulturális hatáson át, ma is jelentősen befolyásolja az államnak a keresztény egyházzal és valláshoz való felsőbbrendű viszonyát, ami azt jelenti, hogy az állami/világi oldal határozza meg elsődlegesen a jogot és azt, hogy mikor van szó önkényről és milyen mértékben kell azt korlátozni. Ezzel kapcsolatosan a világi hatalomnak elvárása az ortodox egyházzal szemben az, hogy az állam által elismert és/vagy megalkotott jogot alátámassza.

Ezzel ellentétben Európa nyugati féltekéjének a középkori állami és jogéletben elsődlegesen quasi jogállamisági, az önkényt fékentartó értéként a keresztény vallás római katolikus irányzata és az istenségtől származó erkölcsi-jogi jogforrás kinyilatkoztatás letéteményese a pontifex maximus-i hatalom jogutódaként megjelent pápaság intézménye lett. Ez végigkísérte quasi hatalomkorlátozó és önkényeskedéssel szembeni fékként látens jogállamisági formában az állam és a jog működésével kapcsolatos közéletet a népvándorlás lenyugvásától és a népvándorló közösségek keresztény hitre térítésének idejétől kezdve

egészen a francia forradalmat megelőző felvilágosodás korszakáig a római katolicizmusból kivált újkori reform-keresztényvallási irányzatokkal együtt. Addig ugyanis a keresztény/keresztény vallásnak a késő Római Birodalom bölcsőjében Nagy Konstantin i. u. 313-ban kiadott türelmi rendeletét követően birodalmi államvallásával, valamint a Római Birodalom területére, valamint az azon kívüliekre is egész Európába Ázsiából bevándorolt törzsek megtérítésével világvallássá vált kereszténység istenképzete jelentette az önkényes jogalkotással szembeni visszatartó erőt, viszont a felvilágosodás korában a szekularizációval fokozatosan megjelent mind a gyakorlatban, mind az elméletben a jogállamiság szekularizált eszméje.

III. A jogállamiság mai szekularizált jogelméleti és közjogi felfogása

A kezdetet ezen a téren Montesquieu államhatalmi ágak megosztásának a tana jelentette, amely szerint annak érdekében, hogy egy kézben túlzottan nagy hatalom ne koncentrálódhasson, a legfőbb hatalmi ágakat, a törvényhozói, a végrehajtó közigazgatási és a bírói hatalmat külön szükséges választani egymástól.⁵ Az államhatalmi ágak megosztásának e tanára épült rá Németországban Karl Theo Wachter részéről a jog az állam és a büntetés végső alapjairól szóló értekezés.⁶ Ebben a művében a szerző az alapokat a jogtörténeti iskola által vallott, az idők során kialakult szokásjogban és részben a feudális birtokadományozási hűbéri, részben a területi-települési önkormányzati rendszeren alapuló, államszerkezetben és az ezzel összhangban álló bírósági szervezet kialakulásában látja.⁷ Az Amerikai Egyesült Államokban Albert von Dicey 1885-ben megjelent az „Introduction to the Study of the Constitution” című műve foglalkozik a jogállamiság kérdéseivel akként, hogy a jogállamiság kritériumainak az az állam felel meg, amelyikben a törvény feltétlen elsőbbséggel rendelkezik, és ahol minden jogalany alá van vetve a törvénynek, ide értve a törvény kibocsátóját is, valamint ahol az alkotmányban az egyének alapjogai egyenlő mértékben érvényesülni tudnak.⁸

E három tanulmány már megfelelően körvonalazza a jogállamiság tartalmi lényegét. A Montesquieu államhatalmi ágak megosztásából következik, hogy egyik hatalmi ág sem nőhet a másik feje fölé. Mind a három egyenlő egymás viszonylatában. Következésképpen így a törvényhozás nem válhat önkényessé és meg kell, hogy feleljen a jogkereső közönség, az állampolgárok és az igazságszolgáltatás, valamint a végrehajtó hatalom társadalomhasznossági és érdekeltégi szempontjainak, azaz a jogi normarendszer ilyen irányú alkalmazása szempontjainak. Ilyen módon mindegyik hatalmi ág a másik kettőt kontrollálni tudja és ez a kontrollmechanizmus demokratikus körülmények között kölcsönös fékező erő bármelyik hatalmi ágban az önkényessé válás irányába történő túlszaladása esetén. E tekintetben a centrális féknek a jogalkotáson belül kell elsődlegesen meglennie, amit Montesquieu kissé utópisztikusan, azonban alapvetően helytállóan ír meg.⁹

Bizonyos fokig azonban nyitva marad a kérdés, hogy konkrétan mikor felel meg a jogállamiság elvárásainak a jogalkotás. A végrehajtói hatalom és a jogszolgáltatás ugyanis a törvénytől függően működik. Ha a törvény önkényes és nem felel meg a társadalom többsége jogszerű érdekeinek és igényeinek, akkor borul az egész. A német Welchertől származó

⁵ Charles Montesquieu (1962.): A törvények szelleméről (ford.: Csécsy Imre, Sebestyén Pál) Akadémiai K. Budapest, 1962. (értekezése szabadságról szóló 2. részében fejti ki pregnánsan a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói hatalom egymáshoz való viszonyát. SL. 11. 4-6 –Wikipedia)

⁶ Karl Theodor Welcker: Die letzte gründe vom Recht, Staat, und Strafe, 1813.

⁷ Peschka (1980): Jog és jogfilozófia. Közgazdasági és Jogi K. Kiadó, Budapest. I. rész; U.ó (1975): Max Weber jogfilozófiája (A jog történetisége c. fejezet), Gondolat Kiadó, Budapest.

⁸ Albert Venn Dicey: An introduction to the Study of the of the Constitution, 1885.

⁹ 4. jegyzet

állásfoglalás, mely a jognak, az államnak, és a büntetésnek (értsd tágabb értelemben szankcionálásnak – P. T.), illetve a munkának a végső jogosultsági, helyén való alapját jelenti. A szerző végső soron a törvényalkotás, illetve a jog-, és az államlétezés alapjaihoz nyúl vissza, kimutatva, hogy a jogfejlődés a szokáson alapuló jog kialakuláshoz és a vele párhuzamosan összefüggő állami mechanizmus létrejöveteléhez vezetett.¹⁰

Hogy ez a jogfejlődés és állami mechanizmus-kialakulás mennyire felel meg a jogállamiságtól elvárt követelményrendszernek, vagyis, hogy ez az évszázadok során kifejlődött szokásjog mennyiben elégíti ki azokat az elvárásokat, amelyek összefüggnek a különböző egyének és csoportok magán-, és közösségi jellegű igényeivel, attól függ, hogy a jog intézményrendszere "in abstracto" miként tud olyan jogalkotást biztosítani, amely a társadalom jogalanyainak és államszervezetének, valamint az egyes társadalmi és természeti jelenségek törvényszerűségeit nem sértő érdekeinek megfelel.¹¹ Ezt a törvénytől, vagyis a tételes jogtól, továbbá a jogalkalmazástól elvárt érdekösszhangba hozási követelményt elsőként a német Rudolph von Jhering vetette fel,¹² aki már Savignyval ellentétben, Thibauthoz hasonlóan a jogot nemcsak a történeti iskola által vallott népszellem alkotta szokásjogban látta csak szükségesnek, hanem a jogalkotó által megalkotott tételes jogban is.¹³

IV. A jogállamiság dogmatikája

Jogállami helyzet akkor áll fenn, ha az állam által szankcionalizált (elismert), vagy megalkotott jognak való alávetés olyan jogra vonatkozik, amely megfelel azoknak az értékeknek (jogi értékek), amelyek biztosítják a társadalom stabilitását, védik a társadalom tagjainak jogos egyéni, családi, foglalkozási, munkahelyi előrelépési, kiteljesedési érdekeit az állammá szerveződött közösség gazdasági, szociális, közbiztonsági, egészségügyi-szociális érdekeit és jogait. Helyén való jogállamisági alávetés kritériuma még az is, hogy a jog védje és biztosítsa a kisebb vagy nagyobb kulturális nemzeti közösséghez tartozással összefüggő egyéni és kollektív jogokat, érdekeket, valamint az élő-, és élettelen természet megőrzéséhez, továbbá a fenntartható fejlődéssel összefüggő globális társadalmi érdekeket és az ember-, valamint az állatvilág egészséges környezethez való jogát. Hogy a jogállamiság szempontjából miként állnak fenn, valamennyi állam esetében az állam alkotmányából, alaptörvényéből állapítható meg elsődlegesen. Ha az alaptörvény, vagyis az alkotmány ezeket a jogi értékeket kellőképpen tartalmazza, akkor már fennáll az első feltétele annak, hogy az ilyen követelményeknek megfelelő tételes jog alkalmas a jogállami alávetésre és az alávetés összhangban áll a jogállamisággal. Ha pedig az e követelményeknek megfelelő tételes jog e szempontok érvényre jutásával összhangban kerül alkalmazásra, vagyis a helytálló jogalkotással helytálló jogalkalmazás valósul meg, úgy az igazságszolgáltatásban, mind az államigazgatási és az államhatalmi szférában az ilyen jognak való állami alávetéssel megvalósul a jogállamiság.

¹⁰ 5. sz. jegyzet

¹¹ Peschka Vilmos: A modern jogfilozófia alapproblémái. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972. 334. o.; Prugberger: A jogi normák és alkalmazásuk az Univerzum élő és élettelen jelenségeinek természeti és társadalmi törvényszerűségek összefüggésrendszerében. Jogelméleti Szemle, 2021/1. sz.

¹² Jhering Rudolph von (1904): Der Zweck im Recht. I-II. 4. Aufl. Verlag Breitkopf & Hartl. Leipzig.; Magyarországi kihatását ld. Szászy-Schwarz Gusztávnál és Nizsalovszky Endrénél. Mindkét érdekkutató munkásságát részletesen elemzi Szabadfalvi József A magyar magánjogtudomány jogbölcseleti alapjai” Peschka Vilmos nézeteinek rekonstrukciója. In: Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Editio specialis in meoriam Vilmos Peschka. tom LIII-LIV. 2016-2017. 61-65. o.

¹³ Peschka (1988): A modern jogfilozófia alapproblémái. 51.

Ennek figyelembevételével a jogi alaptan a jog intézményrendszerének a szerkezetével, az egyes jogintézmények tartalmi lényegével és a jogrendszerben elfoglalt helyével, valamint az egymáshoz való kapcsolódásával, továbbá a jognak a definiálásával és az erkölchöz, valamint az államhoz való viszonyával vagyis a jogdogmatikával foglalkozik. Ezzel szemben a jogi értéktan (helyes jogtan) a helyes joggal foglalkozik, ahol az értékmérő, vagyis a pozitív jog értékmínősítésének az eszköze hagyományosan a természetjog. Ez azt jelenti, hogy a pozitív jog egyénre, közösségre, államra, természetre (élőre és élettelenre egyaránt) gyakorolt hatását, vagyis a fennálló pozitív jogi létezés helytálló, vagy kevésbé helytálló (helyességi) jellegét ma már nem a valláserkölcsi tomista, vagy neotomista kritériumokra, valamint csak az emberi természetre visszavezethető szempontok alapján lehet értékelni. Az efféle neotomista, hegelianusi/ortodox marxista és neokantiánusi/neomarxista értékelés szűkössége miatt meghaladottá vált a jogi és az állami funkció globális, az egész világegyetem mozgás-törvényszerűségeinek szükségszerű figyelembe vétele miatt. A jogilag rendezendő társadalmi gyakorlat ugyanis ma már a technika és a technológia óriásfejlődése következtében az egész világegyetemre kihat (lásd: légkör-felmelegedés). Ezért már az egész világegyetem működésére történő kihatással kell értékelni a jogot.

Ezen a téren Peschka Vilmos volt az első, aki felvetette, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás akkor éri el célját, ha megfelel a társadalom objektív törvényszerűségeinek. Ennél fogva vált igen jelentőssé a jogszociológia. Ugyanakkor a jogi szabályozásnak és a bírósági, valamint az állami mechanizmusbeli jogalkalmazásnak tekintettel kell lennie az élő és az élettelen természetre, sőt a Globusra és az egész Világegyetemre egyaránt. Az emberi profit- és kényelemhajszolás végett túlméretezve termeli ki a föld méhének a kincseit, szennyezi vizeit, tengereit és szárazföldjeit és légterét, vagyis teszi tönkre élő és élettelen környezetét. A nagyfokú szennyezés következtében élő közösségek, növényi és állatfajok pusztulnak ki. Mindez az ökológiai egyensúly felborulásához vezet, ami távlatilag és közvetve veszélyezteti az emberi társadalom jövőjét és létét.

Néhány példával mindezt illusztrálva, a gyomirtó szerekkel történő mezőgazdasági permetezés következtében egyre terebélyesedik a méhkipusztulás. E folyamat eredményeként, ha a méhek teljesen kipusztulnának, a növények tavaszi virágzása során történő beporzásának az elmaradása következtében kihalna a növényvilággal együtt a növényevő állatvilág és jelentősen megritkulna az emberiség is. A tengerek felszínén magyarországnyi területű fém-, és műanyagdobozokból álló szigetek találhatóak. Az óriási spórolás miatt vékony és szimplafalu tartályhajók ütközéséből, zátonyra futásból eredő óriási tengeri olajszenyeződések következtében pusztul a tengerek élővilága. Az elszennyeződött tengervizek növény-, és állatvilágának az ebből eredő elszennyeződése miatt a tengeri állatok táplálékláncolata és így az emberé is nagymértékben károsodik. Ehhez hasonló folyamatok zajlanak le a szárazföldön és a levegő, a folyóvizek, valamint a tavak szennyeződése, továbbá a nagyfokú erdő-, és őserdőirtás következtében, amely utóbbi fokozza a légkör felmelegedése miatti egyenlőtlen és hosszan tartó nagy tömegű csapadék lezúdulást, amit ugyancsak hosszan tartó aszályos időszakok követnek. E természeti csapások árvíz, földcsuszamlások és tornádók kíséretében jelennek meg, amelyek egész földrészeket, és azokon élő államilag szervezett társadalmak életét és gazdaságát teszik tönkre.¹⁴

E folyamatláncolatát egy amerikai és magyar származású szerzőpáros plasztikusan mutatja be. Miután a gyáripar ffeldolgozási szükségletének kielégítése végett az esőerdő-

¹⁴ Prugberger (2001): A globalizáció és a környezetvédelem neuralgikus kérdései a jogalkotás, a jogkövetés és a jogalkalmazás síkján. Magyar Közigazgatás, 10. ssz.620-625.; Prugberger Tamás – Téglási András (2016): Földvédelem és környezethez való jog. In Szalma József (szerk.): A magyar tudomány napja a Délvidéken. Dialóg Campus Kiadó, 82-90.; Michael Shellenberger a nagyméretű erdőirtást, víz-, lég-, föld-, és természetszennyezést súlyosabb problémának tartja, mint a légkör-felmelegedést. Shellenberger (2021): Apokalipszis soha. Gingko Kiadó, Gödöllő

területek fáit tarvágással kivágták, a területen a földréteg szerves anyagának kimerüléséhez vezető rablógazdálkodással, ugarolás nélküli szójatermesztésbe kezdenek. Amikor pedig a termőterület pihentetése hiányában a termőréteg tönkremenése miatt a termés hozam lecsökken, a szójatermesztéssel felhagyva, a területet befűvesítik, és ugyancsak rablógazdálkodással legeltetésbe kezdenek, korlátlan számú állatot ráhajtvá az újdonsült legelőre. A legelőterület - miként az azt megelőző szántóterület-használat - a pihentetés elmaradása miatt tönkre megy. Ezért felhagynak a hasznosítással. Ennél fogva nagy területek a rekultiválás elmaradása miatt elgazosodnak.¹⁵ Lehet, hogy az olaj-, és az ásványkitermeléssel járó egyre mélyebb földrétegek megbolygatása következtében válnak egyre gyakoribbá és egyre erősebbé a földrengések. A felszínhez közelebb lévő rétegek ásványi kincseinek és olajának a kitermelése következtében a bányászat egyre mélyebb földrétegeket roncsol, amelyek az egyre erősebb és gyakoribb földkéreg-mozgáshoz vezetnek.

A földtani szakemberek egy jelentős része az élő-, és az élettelen környezet itt leírt nagyfokú rombolásának tudja be a föld üvegházhatásának egyre gyorsuló tönkremenetelét, valamint a légkör felmelegedését. A szakemberek másik, és ugyancsak nagyszámú része viszont azt vallja, a föld és a légkörének a felmelegedése a föld periódikus kozmikus járásának az időnként ismétlődő megváltozásával függ össze, ami nem áll összefüggésben az ember környezetszennyező és környezetromboló tevékenységével.¹⁶ Az USA korábbi elnöke, Donald Trump háromszáz szakértő meghallgatását és írásbeli véleményének értékelését követően döntött úgy, hogy felmondja a Klímavédelmi Megállapodást.¹⁷ Ezzel szemben a demokrata párti utóda, Joe Biden a másik irányzat álláspontját magáénak téve, visszatért a Klímavédelmi Egyezményhez. Megítélésem szerint a mai ismereteink és még nem teljesen tökéletes vizsgálati műszereink mellett nem lehet még egyértelműen állást foglalni abban a kérdésben, hogy a légköri felmelegedés a már említett bolygójárás objektív következménye, vagy pedig az emberi társadalom nagyfokú szennyező tevékenységének a függvénye. Lehetséges, hogy mind a kettőé. Ezért indokolt mind a két tényezővel számolni és ezért helyes a felmelegedés tompítása érdekében a Klímavédelmi Egyezményben foglalt védekezést megtenni.

Az eddig elmélet-történeti és jog-, valamint államelméleti, továbbá praxisvizsgálódásaink összegezéseként leszűrhető az a következtetés, hogy a helyes jog verifikálása a vallási alapú természetjogról (tomizmus és neotomizmus) fokozatosan áttevődött az objektív és szubjektív alapú realista jogfilozófiára, aminek egyik irányzata a hegei objektív idealista és klasszikus marxista történeti vonal, a másik pedig a szubjektív jellegű kanti és neokantiánusi irányvonal. A jogállamiság tana szerintem a két irányvonalat ötvözi. Gustav Radbruch a helyes jog mércéjét az emberi természetre vezette vissza, aminek egyik oldala objektív fiziológiai, míg a másik pszichés eredetű szellemi és emocionális oldal. Radbruch és az osztrák Verdross, valamint Bidlinsky természetjogi szemléletében ez a szintetizáló világlátás érzékelhető.¹⁸ A mai viszonyok között ez az embercentrikus világlátás már kevésnek tűnik. További kitekintésre, nyitásra van ma már szükség. Az első lépést ebben az irányban megtette Peschka Vilmos, amikor kimondta, hogy a jog akkor helyes és csak akkor éri el célját, ha összhangban áll a társadalom és a társadalmi jelenségek objektív törvényeivel.¹⁹ Mai viszonyok között nem elég, ha a jog a természetes és művi alanyainak a magán-, és a közjogi kapcsolatait fogja csak át. Az is kevés, ha a jogalkotás és annak

¹⁵ Major Imre – Oriol Herrera B. (2006): A globalizáció hatása a trópusokra és az emberiség jövőjére. Polgári Szemle, 2. évf. 1. sz.

¹⁶ Kapu (2017.) 06-07. számában: Petz Ernő (Kanada): A párisi klímacsúcsról elindult a lavina, 9-11.; Csapó Endre (Ausztrália): Klímahisztéria-politikailag korrekt, 13-16.

¹⁷ Héjjas István: Tényleg létezik üvegházhatás? Kapu, 2017/09. sz. 26-28.

¹⁸ 2. sz. jegyzet és Alfred Verdross: Lehre von Grundrechten und Grundpflichten der Staaten. Manz Verlag, Wien

¹⁹ Peschka (1980): Jog és jogfilozófia, I. rész, 2. fejezet.

alkalmazása ezenkívül még az individuális és kollektív emberi tevékenységgel összefüggésben álló élő-, és élettelen természeti jelenségekre is kiterjed. Ma már szükséges hogy a jogi szabályozás és annak praxisa a Földgolyónkon kívül az egész Világegyetemre is tekintettel legyen (lásd: légkör-felmelegedés). Ezért ma már a jognak a helyességét érintő megmérettetését ki kell terjeszteni a társadalmon kívüli élő-, és élettelen globális környezetre is. Ebből a szempontból Nicolai Hartmann és Losonczy István rétegelméletével jól szintézisbe hozható az emberen kívüli, de tevékenységétől nem független tényezőkre vonatkozó kiterjesztett természetjogi vizsgálat a jog helyességi attribútumának a megítélésére, ami ha kedvező és az állam aláveti magát ennek a jognak, fennáll a helytálló jogállamiság. Ami pedig a jog helyességét illeti, messzemenően összefügg a jogalkotó politikai beállítottságával és a vele kapcsolatban álló állam jellegével. Az utóbbi esetben a jogállamiság tartalmi szempontból megkérdőjeleződhet. Diktatórikus kormányzás esetén csak formálisan lehet jogállamiságról beszélni, tartalmilag viszont nem.²⁰

A legújabb magyar jogelméleti szakirodalomban helytállóan feszegeti ezeket a kérdéseket Tóth J. Zoltán, aki a jogállamiság tartalmának mai követelményeit vizsgálva utal arra, hogy az államhatalmi ágak megosztásának klasszikus tanánál a megosztódás már sokkal bonyolultabb, mert a mai modern államban számos állami és államon kívüli hatalmi szervezet létezik, ide értve az NGO-kat is, amelyek a demokráciára részben bürokratikus jellegükön keresztül, részben szociológiai befolyásukon keresztül nemcsak védhetik, hanem szűkíthetik a demokráciát,²¹ amely Európában közvetlen formában - ott is csak részlegesen - Svájcban érvényesül. Ma ugyanis a közvetett demokrácia is többszörös áttételeken keresztül jelenik meg és legtöbbször csak torzított formában. Nagyon jól ráérez ezekre a problémákra és összefüggésekre Tóth J. Zoltán, amikor kimutatja, hogy a jogegyenlőségnek diszkriminációba torzulása mennyire sérti az emberi alapjogokat, összességében pedig a demokráciát, amely végül is formálissá teheti a jogállamiságot. Helytállóan bírálja ezen az alapon Hans Kelsen formális jogállamiság tanát amely nacionál-, és internacionálszocialista totális állam-, és jogeszmék megalapozója lett, mely utóbbi kezd újraéledni az USA és az Európai Unió Páneurópai Egyesült Államok létrehozására irányuló politikájában. Bár nem mondja ki e folyamattal szembeni ellenérzését, látenszen azonban kivehető ez abban, hogy e folyamat fékezése és megállítása szempontjából ő is hozzám hasonlóan nagy jelentőségűnek tartja az állami és a nem állami hatalmi tényezők közötti konszenzuson alapuló államrezont és hatalom-megosztást, amit a széles néprétegek közkerkölsével összhangban álló természetjog alapoz meg.²² Ezt azonban a frankfurti jogelméleti iskola és annak két fő képviselője, Dworkin és Habermas igyekszik elvitatni azzal, hogy a történelem során kifejlődött általános erkölcsi rendet felül kell, hogy írja az értelmiségi diskurzus erkölcs, amely értelemszerűen liberális.

V. A jogállamiság megítélésének problémája és krízise az Európai Unió szemléletében és gyakorlatában

Az Európai Unió központi álproblémaként, mintegy fegyverként kezeli a jogállamiságot azokkal a tagállamokkal szemben, amelyek nem hajlandók alávetni magukat az Unió centralizációs politikájának, amelynek célja, hogy a tagállamok nemzeti jellegét felszámolva szuverenitásukat teljesen az EU központi szerveire ruházva olyan területi beosztású körzetekké alakuljanak át, mint amilyenek az USA tagállamai, Oroszország

²⁰ Tóth J. Zoltán: A jogállamiság tartalma. Jogtudományi Közlöny, 2019/5. sz. 199. o.

²¹ Előző jegyzet, 201-202. o.; továbbá U. ő: A demokrácia és a jogállam kapcsolata, Jogtudományi Közlöny, 2017/7-8. sz. 302-305. sz.

²² L. 18. jegyzet, 205-206. o.

kormányzóságai, valamint a német és az osztrák tartományok. Minthogy az Uniónak való teljes alávetést a tagállamok többsége a balliberális kormányok kivételével nem akarják elfogadni, azokkal az államokkal szemben a Soros György által szponzorált „Nyílt Társadalom Alapítvány”, az ENSZ és a Velencei Bizottság támogatásával komoly hátrányokkal járó szankciókkal lép fel az EU valamennyi központi szerve azzal a jogmagyarázattal, hogy a tagállamok nemzeti joga nem állhat ellentétben az EU joggal. Ezért az EU összhangban a saját bíróságának a gyakorlatával kötelességsegzési eljárások megindításával és pénzügyi szankciók kilátásba helyezésével fenyegetik meg azokat a tagállamokat, amelyek nem hajlandók az EU Tanács, az EU Bizottság és az EU Parlament által kibocsájtott anyagi jogforrásoknak és direktíváknak kritika nélkül alávetni magukat és elutasítják azokat az előírásaikat, anyagi jogforrásaikat, amelyekben a Római Szerződéssel, valamint a Lisszaboni Kartával ellentétesen túlterjesztik és illegálisan kibővítik hatáskörüket.

Ami a Lisszaboni Egyezményt illeti, az EU központi szervei az uniós alkotmányt helyettesítő szerződéses dokumentumként hozták tető alá, mivel a tagállamok állami mivoltukat és szuverenitásukat féltve, nem voltak hajlandók lényegében az Európai Egyesült Államokat létrehozni. Eme dokumentum 7. cikkelyébe azonban becsempészték az ún. „kötelességsegzés” fogalmát és a kötelességsegzési eljárást, aminek keretében a kötelességsegzést megvalósító tagállamtól hosszabb vagy rövidebb időre megvonhatják a szavazati, valamint az aktív és passzív választási jogot, és ezen kívül még támogatásmegvonással és pénzbüntetéssel is sújtható. A kötelességsegzési eljárás során alkalmazott szankcióval szemben keresettel lehet élni az Európai Bíróságnál. Azonban - miként ezt Pokol Béla két monográfiában is kimutatta - az EU Bíróság teljesen lekötöztetett és függ az EU Tanácsától és Bizottságától, mivel az ügyeket tárgyalásra és döntésre az előkészítő iroda, valamint a bírák tanácsnokai az EU tisztviselői karának jogi szakértőiből kerülnek ki, akik periódikusan a Tanács és a Bizottság hivatalaiban, hol pedig az EU Bíróságánál tevékenykednek, akik ha az utóbbi helyen vannak, a bírákat befolyásolni tudják.²³ Ebből adódóan marasztalják sorozatosan el az EU bíróságai, a Curia és a Tribunal Magyarországot és Lengyelországot olyan ügyekben, amelyben azért szegül ellen az EU Bizottsága, Tanácsa vagy Parlamentje döntéseinek, mert túllépi a Római Szerződésben és a Lisszaboni Kartában megállapított hatáskörét lopakodó hatáskör-bővítési politikájával, valamint olyan döntési sorozatokkal, mint amilyen a migrációt támogató és a covidal összefüggésben a tagállamoknak nem megfelelő gazdasági, szociális, nevelés-, egészség-, és járványügyi politikája.

Jogelméletileg kimondható, hogy az EU valamennyi szervének azok az intézkedései, direktívái, uniós alaki jogforrásai, amelyeket a páneurópai állam érdekében meghoz és a tagállamokra ráerőltetni kísérel meg, a jogállamisággal ellentétesek és azok az államok járnak el megfelelően a saját belső szerveik és jogalanyaik irányában, amelyek az ilyen direktívákat, uniós normákat nem hajtják végre. Ebből a szempontból különösen vitatható az EU Parlament működése, amely a keret-megállapodásokkal lopakodva a Római Szerződéssel és a Lisszaboni Kartával ellentétes módon illegálisan kiterjeszti a hatáskörét. Anyagi jogforrásként a nemzeti államok parlamentjeinek törvényalkotói hatalmához hasonlóan vindikál magának, amire azonban a tagállamok nem hatalmazták fel, csupán a Tanács és a Bizottság a tagállamok jóváhagyása nélkül alávetette magát a Parlamentnek. Erre az alávetésre a Tanács és a Bizottság a tagállamoktól felhatalmazást nem kapott. Ennél fogva a jelenlegi helyzet és gyakorlat ezen a téren teljesen illegális. *A német és a lengyel alkotmánybíróság helyesen járt el, amikor döntésében kimondta, hogy a nemzeti alkotmányok*

²³ Pokol Béla (2017): A jurisztokratikus állam. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 28-30., 34-35. és 123-132.; Uő (2019): Az európai jurisztokrácia, Dialóg Campus, III. fejezet; Összefoglalja és magyarországi jogalkotási és jogalkalmazási kihatásairól lásd Prugberger (2019): A jogalkotás és a jogalkalmazás torzulásának világjelensége és az ahhoz vezető okok. Polgári Szemle, 2015. évf. 4-6. sz. 184-189.

nincsenek alárendelve az uniós jognak, mivelhogy az EU-nak nincsen alkotmánya és nem szuperállam a tagállamok fölött.

Szükséges megjegyezni még, hogy az EU és az EU-nak valamennyi szerve által kiadott valamennyi jogforrása jogállamiság-deficitben van, mivel a természetjoghoz hasonló értékmérője nincs. Jürgen Habermas és az eltorzított neokantiánusi frankfurti iskola jogállamisági mérceként nem ismeri el a széles társadalmi gyakorlat alapján történelmileg kialakult erkölcsi és jogi normarendszert, csak a szűk politikai körön belüli ún. „diskurzus erkölcsöt és jogi szabályrendszert.”²⁴ Ilyen diskurzus erkölcsön alapul a Lisszaboni Karta, amely diskurzus erkölcs alapján álló jogelmélet egyezik a marxi jogelmélettel, ahol a jog nem más, mint az uralkodó osztály akarata. A Lisszaboni karta ennél fogva neomarxista képződmény, amellyel kapcsolatban azonban kritikusan meg kell jegyezni, hogy Csehország kivételével valamennyi tagállam jobb-, és baloldali pártjai egyaránt versenyezve egymással olvasatlanul fogadták el és szavazták meg saját parlamentjükben.

²⁴ Pokol (2010): 36-38. + 7. fejezet